

Barbara Wójcicka

PODSTAWY WYŁĄCZENIA JAWNOŚCI ROZPRAWY¹

I

Jedną z cech demokratycznego procesu karnego jest jego jawność. Jawność postępowania spełnia przede wszystkim dwie ważne funkcje społeczne²:

- 1) funkcję kontroli społecznej nad działalnością wymiaru sprawiedliwości,
- 2) funkcję wychowawczą wobec społeczeństwa.

Kontrola sprawowana przez społeczeństwo nad działalnością organów procesowych wpływa na podniesienie poziomu pracy tych organów, zmusza je do rzetelnej, wnikliwej pracy, do ścisłego przestrzegania ustawowych form procesowych, do zachowania obiektywizmu. Obecność publiczności na sali rozpraw oddziałuje także na innych uczestników postępowania w kierunku pożądanym dla prawidłowego orzekania. Jawność postępowania utrudnia uleganie naciskom, jakie mogą być wywierane na uczestników procesu. Jawność jest jedną z najbardziej doniosłych gwarancji prawidłowego, bezstronnego orzekania, a zarazem gwarancją praw i interesów uczestników postępowania.

Udostępnienie działalności organów wymiaru sprawiedliwości opinii publicznej przyczynia się do wzrostu zaufania społeczeństwa do tych organów, podnosząc tym samym ich autorytet w oczach opinii publicznej, pod warunkiem wszakże, że zapadające rozstrzygnięcia i ich uzasadnienia będą posiadały moc przekonywania o ich trafności.

¹ Niniejsze opracowanie stanowi fragment większej pracy na temat jawności postępowania sądowego.

² S. Śliwiński, *Proces karny. Zasady ogólne*, Warszawa 1949, s. 120; A. Murzynowski, *Isłota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976, s. 216; W. Michalski, *Wychowawcza funkcja sądu w postępowaniu karnym*, Warszawa 1976, s. 39 i n.

Postępowanie sądowe prowadzone jawnie posiada doniosłe znaczenie wychowawcze, podnosi świadomość i kulturę prawną społeczeństwa, wskazuje na szkodliwość społeczną przestępstwa, na to, że przestępstwo nie popłaca. Pozwala to na realizację prewencji ogólnej.

Publiczne rozpatrywanie sprawy może naruszać lub zagrażać określonym interesom, których ochrona prawna jest społecznie uzasadniona. Dlatego też nowożytnie ustawodawstwa przyjmując regułę jawnego rozpoznawania spraw, wprowadzają jednocześnie od niej wyjątki, z uwagi na potrzebę zapewnienia ochrony określonych interesów.

II

Dla należytego zabezpieczenia kontroli społecznej nad funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości istotne znaczenie posiada ustawowe określenie podstaw wyłączenia jawności rozprawy, od tego bowiem zależy, w jakim zakresie społeczeństwo ma dostęp do sali sądowej i informacji o procesie.

Przyczyny te są rozmaicie ujmowane w różnych ustawach karnoprosesowych. Spośród różnorodnych ujęć ustawowych możemy wyodrębnić te, które spotykamy niemal powszechnie.

Do nich należy niewątpliwie wzgląd na dobre obyczaje. Powyższą podstawę wyłączenia jawności rozprawy przewidywały ustawy karnoprosesowe pochodzące z XIX w. Przykładowo można tu wymienić niemiecką ustawę ustrojową (§ 172), rosyjską (art. 620), węgierską (§ 293), włoską (§ 373)³.

Także wydane w okresie późniejszym ustawy, obowiązujące zarówno w systemach kapitalistycznych, jak i socjalistycznych, przewidują wyżej wymienione kryterium wyłączenia jawności. Spotykamy je m. in. w ustawodawstwie francuskim (art. 306 *Code de procédure pénale*), jugosłowiańskim (art. 288), węgierskim (§ 11 ust. 2 k.p.k. z 1973 r.) i w NRD (§ 211).

Niektóre ustawy karnoprosesowe wymieniają wzgląd na moralność jako przyczynę wyłączenia jawności rozprawy. Można tu wymienić włoski kodeks karnoprosesowy (art. 423 *Codice di procedura penale*). Takim kryterium posługują się również kodeksy postępowania karnego Rumunii (art. 290), Czechosłowacji (art. 200), Bułgarii (art. 262). Także polski k.p.c. (art. 153 § 1) wśród powodów rozpozna-

³ *Projekt ustawy postępowania karnego z uzasadnieniem*, Warszawa—Lwów 1926—1927, s. 434.

wania sprawy przy drzwiach zamkniętych wymienia zagrożenie dla moralności. Mimo różnic terminologicznych, występujących w tym zakresie w poszczególnych ustawach karnoprocesowych, sens wyłączenia jawności rozprawy jest zbliżony; chodzi mianowicie o to, aby ujawnianie na rozprawie okoliczności nie godziły w powszechnie przyjmowane w danym społeczeństwie reguły zachowań⁴.

Przewidzianą przez wiele ustawodawstw podstawą wyłączenia jawności rozprawy jest wzgląd na porządek publiczny. Tak określoną podstawę znajdujemy w ustawie austriackiej (§ 229), niemieckiej (§ 172), francuskiej (art. 306), włoskiej (art. 423), jugosłowiańskiej (art. 288), a także NRD (§ 211 ust. 2).

Następnym powszechnie spotykanym powodem wyłączenia jawności rozprawy jest wzgląd na interes państwa. Powyższy powód rozmaicie jest określany w poszczególnych ustawach. I tak niemiecka ustawa ustrojowa mówi o wyłączeniu jawności, gdy jawność stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa (*der Staatssicherheit*)⁵, także kodeks NRD używa takiego określenia (§ 211 ust. 2). Z uwagi na bezpieczeństwo państwa może nastąpić wyłączenie jawności rozprawy w świetle ustawy włoskiej (art. 423).

Podobne określenie powodu wyłączenia jawności spotykamy w prawie rumuńskim, gdzie w art. 290 k.p.k. mówi się, że sąd może wyłączyć jawność całości lub części rozprawy, jeżeli jawne rozpoznanie sprawy mogłoby godzić w interesy państwa. Niektóre ustawy mając na względzie interes państwa, podają jako przyczynę wyłączenia jawności konieczność ochrony tajemnicy państwowej. Takim sformułowaniem posłużył się ustawodawca węgierski (§ 11 ust. 2), bułgarski (art. 262 § 1), radziecki (art. 18 k.p.k. RFSRR), a także czechosłowacki (§ 200).

Wśród powodów wyłączenia jawności rozprawy wiele ustawodawstw uwzględnia interes prywatny.

Mając na względzie powyższy interes, ustawa karnoprocesowa austriacka przewiduje możliwość wyłączenia jawności rozprawy na zgodny wniosek stron w sprawach z oskarżenia prywatnego toczących się przed sądem powiatowym (art. 456). Ustawa ta przewiduje

⁴ „Moralność” — zespół dominujący w danej epoce historycznej i środowisku (społeczeństwie, klasie, grupie społecznej) ocen, norm i zasad określających zakres poglądów i zachowań uważanych w tej grupie za właściwe — *Słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1979, s. 211. „Obyczaj” — powszechnie przyjęty, umowny, najczęściej utwierdzony tradycją sposób postępowania w danych okolicznościach, właściwy pewnej grupie ludzi, charakterystyczny dla danego terenu, okresu. *Ibidem*, s. 434.

⁵ Gerichtsverfassungsgesetz (GVG) z 1.02.1966 r. w brzmieniu jednolitym z 9.05.1975 r. (BGBl I, s. 645).

również możliwość wyłączenia jawności rozprawy na żądanie oskarżonego w sprawach, w których nie było przeprowadzone śledztwo ani czynności sądowe, rozpatrywanych w sądzie I instancji w składzie jednoosobowym, tj. o przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3 oraz inne sprawy określone w § 13 ust. 2 pkt 1 i 2 k.p.k. (art. 488 pkt 3).

Niemiecka ustawa o ustroju sądów dopuszcza wyłączenie całości lub części rozprawy, jeżeli przedmiotem postępowania jest kwestia umieszczenia podejrzanego w szpitalu psychiatrycznym lub w zamkniętym zakładzie zamiast lub obok kary (§ 171a). Poza tym jawność rozprawy może być wyłączona, jeżeli w sprawie będą ujawniane okoliczności z życia prywatnego stron lub świadków albo rozstrząsane będą prywatne tajemnice, których ujawnienie bez upoważnienia jest karalne. Wyłączenie jawności następuje także w wypadku przesłuchiwania osoby poniżej lat 16 (§ 172).

Wyłączenie jawności w celu zapobieżenia rozgłaszania wiadomości o intymnych stronach życia uczestników postępowania przewiduje kodeks RFSRR (art. 18). Także ustawy karnoprocesowe innych państw socjalistycznych wprowadziły możliwość wyłączenia jawności z tego powodu. Tak np. w art. 290 k.p.k. SRR czytamy, że sąd może wyłączyć jawność całości lub części rozprawy, jeżeli jawne rozpoznawanie mogłoby godzić w część lub życie prywatne osoby. Kodeks Bułgarii również pozwala na wyłączenie jawności w celu zapobieżenia rozpowszechnianiu faktów z intymnego życia obywateli (art. 262 § 1).

Dość często spotykanym powodem wyłączenia jawności rozprawy jest potrzeba zapewnienia ochrony określonego rodzaju tajemnicy. Rozwiązanie takie przewiduje m. in. niemiecka ustawa ustrojowa, która wymienia potrzebę zabezpieczenia tajemnicy zawodowej, produkcyjnej, podatkowej i wynalazczej (§ 172 ust. 2).

Austriacka ustawa karna finansowa (Finanzstrafgesetz) z 1958 r. (§ 213) dopuszcza możliwość wyłączenia na wniosek stron jawności rozprawy, gdyby jawność mogła zagrażać ujawnieniu tajemnicy handlowej lub produkcyjnej⁶.

Podobnie ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z 1928 r. przewiduje możliwość wyłączenia jawności rozprawy z uwagi na ochronę tajemnicy handlowej i produkcyjnej.

Konieczność zabezpieczenia tajemnicy gospodarczej lub służbowej stanowi podstawę wyłączenia jawności w świetle kodeksu postępowania karnego Czechosłowacji. Także kodeks węgierski wymienia tajemnicę służbową wśród przyczyn wyłączenia jawności (§ 11 ust. 2). Ko-

⁶ H. Roeder, *Lehrbuch des Österreichischen Strafverfahrensrechts*, Wien 1963, s. 27.

deks NRD mówi o wyłączeniu jawności, gdy wymaga tego konieczność zachowania tajemnicy określonych faktów.

Powszechnie spotykanym powodem wyłączenia jawności jest interes nieletniego. W postępowaniu przeciwko nieletnim regułą jest tajność rozprawy, wyjątek stanowi jawność, podyktowana względami wychowawczymi.

Poza wymienionymi wyżej przyczynami wyłączenia jawności, niektóre ustawy karnoprocesowe przewidują podstawy wyłączenia jawności rozprawy, które nie posiadają atrybutu powszechności. Tak np. ustawa włoska dopuszcza możliwość przeprowadzenia rozprawy przy drzwiach zamkniętych w razie, gdy publiczne rozpoznawanie sprawy z racji na charakter czynu albo właściwości osób może wywołać niepożądane zainteresowanie, zakłócenie spokoju rozprawy, a ponadto ze względu na zdrowie publiczne, np. w wypadkach szerzenia się chorób zakaźnych (art. 423). Także kodeks czzechosłowacki wśród podstaw wyłączenia jawności wymienia groźbę zakłócenia toku rozprawy (§ 200).

III

1. Przyjrzyjmy się obecnie, jakie powody wyłączenia jawności rozprawy uwzględnił polski ustawodawca.

Zgodnie z art. 308 § 1 k.p.k., sąd wyłącza jawność całości albo części rozprawy, jeżeli jawność mogłaby:

- obrażać dobre obyczaje,
- wywołać zakłócenia spokoju publicznego,
- ujawnić okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy.

Artykuł 308 § 2 stanowi, iż sąd wyłącza jawność rozprawy również wtedy, gdy ważny interes prywatny tego wymaga.

Jak już wyżej wskazano, wzgląd na dobre obyczaje to powszechnie przyjmowane kryterium wyłączenia jawności w ustawodawstwach karnoprocesowych. Potrzeba wyłączenia jawności, gdy jawność mogłaby obrażać dobre obyczaje, wydaje się nie ulegać wątpliwości. W postępowaniu karnym zachodzi niejednokrotnie potrzeba rozstrząsania drastycznych kwestii, wywlekania na światło dzienne okoliczności dotyczących intymnej strony życia uczestników postępowania, okoliczności, które nie nadają się do prezentowania ich szerokiej publiczności. Wzgląd na dobre obyczaje będzie stanowić przesłankę wyłączenia jawności nie tylko

w sprawach o przestępstwa przeciwko obyczajności, ale we wszystkich sprawach, w których będą poruszane powyższe okoliczności.

2. Obawa zakłócenia spokoju publicznego jako kryterium wyłączenia jawności rozprawy wywołuje wątpliwości co do zakresu tej podstawy. Jest to co prawda bardziej ostre kryterium aniżeli „wywołanie niepokoju publicznego”, jakim posługiwał się art. 277d k.p.k., i które było w praktyce szeroko interpretowane. Niemniej i na tle obecnego brzmienia art. 308 § 1 k.p.k. wątpliwe jest, czy chodzi tu wyłącznie o sytuację, w której jawność może przeszkodzić bądź utrudnić przeprowadzenie rozprawy, czy także o reakcje społeczeństwa poza salą rozpraw.

Zdaniem A. Kaftala, jedynie obawa przeszkadzania lub utrudniania przeprowadzenia rozprawy daje podstawę do wyłączenia jawności na podstawie powyższego kryterium⁷.

Należy jednakże zwrócić uwagę na to, że art. 326 § 1 k.p.k. pozwala na usunięcie publiczności z sali rozpraw z powodu jej niewłaściwego zachowania się. Wydalenie publiczności z sali rozpraw w ramach przysługujących sądowi uprawnień zmierzających do utrzymania powagi sądu (art. 44—49 u.s.p.) nie stanowi wypadku rozpoznawania sprawy przy drzwiach zamkniętych⁸. Wynika z tego, że przez obawę „zakłócenia spokoju publicznego” jako kryterium wyłączenia jawności rozprawy, należałoby rozumieć obawę wywołania przez daną sprawę w określonym środowisku reakcji zakłócających normalny, spokojny tok życia, a więc możliwość różnego rodzaju ekscesów, zamieszek. Taką obawę mogą uzasadniać zaobserwowane nastroje w danym środowisku, wskazujące na silne wzburzenie opinii publicznej. Zamknięcie drzwi sali rozpraw ma na celu zapobieżenie tego typu reakcjom opinii publicznej.

Przyznać trzeba, że jest to w dalszym ciągu bardzo ogólne kryterium, które może doprowadzić do zbyt szerokiego wyłączania jawności w praktyce. Toteż sąd podejmując decyzję w tym przedmiocie, powinien ocenić, czy niebezpieczeństwo zakłócenia spokoju publicznego jest realne na tle dotychczasowej reakcji danego środowiska. Sam fakt szerokiego komentowania danej sprawy w środowisku, nawet gdyby były to krytyczne pod adresem organów procesowych komentarze, nie uzasadnia jeszcze wyłączenia jawności z obawy zakłócenia spokoju publicznego; wszak komentowanie zjawisk społecznych jest prawem opinii publicznej⁹.

⁷ A. Kaftal, *Jawność postępowania karnego w świetle nowego k.p.k.*, „Nowe Prawo” 1979, nr 12, s. 1643—1644.

⁸ J. Bafia, i in., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 386.

⁹ Podobnie M. Flasiński, *Zasada publiczności (jawności) w procesie karnym na tle prawno-porównawczym* (rozpr. dokt. niepubl. — Kraków 1974).

3. Następnym powodem wyłączenia jawności rozprawy jest potrzeba zachowania w tajemnicy określonych okoliczności ze względu na ważny interes państwa.

Warto w tym miejscu podkreślić, iż tak sformułowane kryterium oznacza zwięźlenie zakresu wyłączenia jawności w stosunku do art. 277 d.k.p.k., w którym to przepisie użyto określenia „bezpieczeństwo państwa lub inny ważny interes publiczny”. Pojęcie „interesu publicznego” z natury swej jest bardzo ogólne, stwarzające możliwość szerokiej interpretacji. Stąd też wskazanie ważnego interesu państwa, jako przesłanki wyłączenia jawności, ogranicza odstępstwo od jawności, choć przyznać trzeba, iż jest to pojęcie, którego rozumienie w dalszym ciągu nasuwa wątpliwości interpretacyjne. Wyłania się przede wszystkim pytanie o stosunek tego pojęcia do pojęcia „tajemnica państwowa”, którym to pojęciem posługuje się zarówno k.k., czyniąc z tajemnicy państwowej przedmiot ochrony prawnokarnej, jak i k.p.k.

W art. 309 § 2 k.p.k. mówi o tym, że nie mogą być obecne na rozprawie „osoby zaufania”, jeżeli zachodzi obawa ujawnienia tajemnicy państwowej. Z kolei art. 164 k.p.k. stanowi o wyłączeniu jawności w razie przesłuchiwania osób zwolnionych od obowiązku zachowania tajemnicy państwowej.

Artykuł 2 ustawy o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej¹⁰ określa tajemnicę państwową jako wiadomość, której ujawnienie osobom nie upoważnionym może narazić na szkodę obronność, bezpieczeństwo lub inny ważny interes Państwa.

Wydaje się, że chociaż w art. 308 k.p.k. nie użyto określenia „tajemnica państwowa”, to okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy, są objęte tajemnicą państwową. Zatem przy wykładni art. 308 k.p.k. należy kierować się wskazaniem zawartym w art. 2 ustawy o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej, gdzie zostały podane liczne przykłady danych objętych tajemnicą państwową.

4. Istotnym *novum* w stosunku do stanu poprzedniego jest możliwość wyłączenia jawności rozprawy ze względu na ważny interes prywatny. Rozwiązanie powyższe jest wyrazem występującego obecnie w świecie dążenia do zwiększenia ochrony osobowości człowieka, w tym także jego sfery intymnej. Dążenie to jest przejawem protestu przeciwko da-

¹⁰ Ustawa z 14.12.1982 r. (Dz.U. 140, poz. 271).

leko posuniętej penetracji życia prywatnego, na którą narażony jest współczesny człowiek, zwłaszcza wobec ogromnego postępu techniki¹¹.

Pozwalając na wyłączenie jawności rozprawy ze względu na ważny interes prywatny, ustawodawca zapewnia ochronę dobra osobistego, jakim jest życie prywatne. Możliwość ujawnienia na publicznej rozprawie różnych szczegółów z życia prywatnego uczestnika postępowania, czyni fakt uczestnictwa w procesie dodatkowo uciążliwym, zwłaszcza dla świadków. Chodzi zatem z jednej strony o to, aby oszczędzić uczestnikom procesu zbędnych przykrości, z drugiej zaś — o zapewnienie jak najlepszych warunków wykrycia prawdy.

Określając zakres pojęcia „życie prywatne” należałoby skorzystać z wypracowanego rozumienia tego pojęcia w doktrynie prawa cywilnego, gdzie zagadnieniu ochrony sfery życia prywatnego jednostki poświęca się wiele miejsca. Otóż wg A. Kopffa, dobrem osobistym w postaci życia prywatnego jest to wszystko, co ze względu na uzasadnione odosobnienie się jednostki od ogółu społeczeństwa, służy jej do rozwoju fizycznej i psychicznej osobowości oraz zachowania osiągniętej pozycji społecznej. Jak podkreśla autor, granica oddzielająca sferę życia prywatnego od sfery powszechnej dostępności przebiega tam, gdzie życie jednostki zaczyna dotyczyć innych ludzi i gdzie w związku z tym staje się przedmiotem ich usprawiedliwionego zainteresowania. Jest zaś ono usprawiedliwione, gdy fakty odnoszące się do cudzego życia dotyczą społeczeństwa lub pewnych jego kręgów, i gdy za zainteresowaniem tym przemawiają takie czynniki, jak dobro informacji, nauki itp. Niekiedy — podkreśla autor — wyznacznikiem sfery powszechnej dostępności jest szczególne ryzyko, jakie jednostka bierze na siebie uczestnicząc w życiu społecznym¹².

Wylania się pytanie, czy wzgląd na prywatny interes oskarżonego może uzasadniać wyłączenie jawności rozprawy? Sam oskarżony z reguły będzie zainteresowany tym, aby nie ujawniać przed publicznością faktów z jego życia prywatnego. Jednakże dopuszczając się przestępstwa, obywatel bierze na siebie ryzyko tego, że sfera jego życia prywatnego dozna ograniczenia na rzecz powszechnej dostępności. Przestępstwo jest czynem społecznie niebezpiecznym, stąd usprawiedliwione zainteresowanie społeczne tym wydarzeniem. Można więc powiedzieć, że w zakresie faktów związanych z przestępstwem życie pry-

¹¹ Por. B. Kunicka-Michalska, *Ochrona tajemnicy zawodowej w polskim prawie karnym*, Warszawa 1972, s. 70—71; por. też art. 14 ust. prawa prasowego (ustawa z 26.01.1984 r., Dz.U. 5, poz. 24).

¹² A. Kopff, *Koncepcja praw do intymności i prywatności życia osobistego*, „Studia Cywilistyczne”, t. 20, s. 34; tenże, *Ochrona życia prywatnego jednostki w świetle doktryny i orzecznictwa*, „Zeszyty Naukowe UJ” 1982, Prace prawnicze, nr 8, s. 38.

watne oskarżonego nie korzysta z ochrony prawnej. Za takie fakty należy uznać nie tylko okoliczności dotyczące bezpośrednio przebiegu danego zdarzenia, ale także wskazujące na motywy przestępnego działania. Nie dotyczy to okoliczności związanych z życiem intymnym, nawet gdyby wskazywały one na przebieg i motywy działalności przestępnej oskarżonego. W doktrynie prawa cywilnego panuje pogląd głoszący, iż w zasadzie żadna okoliczność nie usprawiedliwia ujawnienia okoliczności z życia intymnego jednostki. Ochrona prawna jest w tym zakresie najbardziej intensywna. Ujawnienie szczegółów życia intymnego jest niedopuszczalne także w stosunku do osób, których losy budzą powszechne zainteresowanie. Potrzeba ujawnienia na rozprawie okoliczności z życia intymnego oskarżonego uzasadnia więc wyłączenie jawności rozprawy¹³.

Jeśli natomiast chodzi o pozostałych uczestników procesu, to uzasadniona będzie ochrona życia prywatnego w szerszym zakresie aniżeli w odniesieniu do oskarżonego.

Podstawę wyłączenia jawności rozprawy stanowi jednakże nie jakikolwiek interes prywatny, lecz jedynie „ważny interes prywatny”. Zatem nie w każdym wypadku ujawniania okoliczności z życia prywatnego uczestnika postępowania uzasadnione będzie wyłączenie jawności rozprawy. Nie sposób tu, rzecz jasna, wyliczyć wyczerpująco okoliczności, których ujawnienie uzasadnia wyłączenie jawności ze względu na ważny interes prywatny. Można tu jedynie przykładowo wymienić szczegóły życia rodzinnego, kontakty osobiste, wiadomości dotyczące stanu zdrowia fizycznego lub psychicznego itp. Najczęściej będzie chodziło o powyższe dane dotyczące uczestników postępowania, ale brak podstaw do zawężenia „ważnego interesu prywatnego” jedynie do interesu uczestników procesu; wszak ustawa nie czyni takiego rozróżnienia.

Okoliczności dotyczące życia prywatnego wchodzą w zakres pojęcia „ważnego interesu prywatnego”, lecz go nie wyczerpują. Względ na ważny interes prywatny uzasadniać będzie wyłączenie jawności w razie potrzeby ochrony świadka przed zemstą, czy szykanowaniem z powodu składania zeznań¹⁴.

¹³ Kopif, *Koncepcja...*, s. 31; A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 153; tenże, *Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę w nowym prawie prasowym*, „Nowe Prawo” 1984, nr 7/8, s. 3.

¹⁴ Por. S. Waltoś, [w:] *Świadek w procesie sądowym*, red. S. Waltoś, Warszawa 1985, s. 110. Wyłączenie jawności rozprawy z uwagi na potrzebę ochrony świadka przed możliwością nacisku ze strony osób zainteresowanych wynikiem procesu przewidują m. in. francuski kodeks postępowania karnego (art. 306), procedura karna i cywilna RFN (§ 172 ustawy o ustroju sądów), polska procedura cywilna (art. 153 § 2 k.p.c.).

5. Interes prywatny miał również na uwadze ustawodawca przewidując możliwość przesłuchania świadka na jego żądanie z wyłączeniem jawności, jeżeli treść zeznań mogłaby narazić na hańbę jego lub osobę dla niego najbliższą (art. 166 § 2 k.p.k.). Na sędzie spoczywa obowiązek uprzedzenia świadka o prawie zgłoszenia powyższego żądania, jeżeli ujawnią się okoliczności wskazujące na to, że treść zeznań mogłaby narazić na hańbę jego lub osobę najbliższą. Świadek może zgłosić takie żądanie przed przesłuchaniem w ogóle, bądź przed ujawnieniem danych okoliczności. Żądanie świadka sąd powinien uwzględnić stosując szerokie — odpowiadające potocznemu — znaczenie hańby¹⁵.

Problem zgłoszenia powyższego żądania powstaje w wypadku świadka małoletniego lub dorosłego o niepełnej sprawności psychicznej. Jest to jedna z kwestii szerszego zagadnienia zdolności do osobistego działania w procesie wymienionych świadków. Składanie oświadczeń woli przez świadka poza tym jest przewidziane w kilku wypadkach: przeprowadzenia badań lekarskich i oględzin ciała zależy w zasadzie od zgody świadka (art. 174 § 1), skorzystanie z prawa odmowy zeznań (art. 165 § 1 i 168), z prawa nieodpowiadania na pytania (art. 166 § 1). Przepisy kodeksu regulują jedynie kwestię braku zdolności do czynności procesowych pokrzywdzonego (art. 42 § 2 k.p.k.). Jeżeli zatem świadkiem jest pokrzywdzony małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje. Wprawdzie mogą tu wyłonić się wątpliwości, czy chodzi tu jedynie o prawa przysługujące pokrzywdzonemu, czy także o te, które wiążą się z jego rolą świadka w procesie. Wydaje się, że przepis art. 42 § 2 k.p.k. odnosić należy do wszelkich praw przysługujących w procesie pokrzywdzonemu, a więc i tych, które wynikają z kumulacji roli pokrzywdzonego i świadka. Te same względy — dobro osób reprezentowanych — przemawiają za tym, aby analizowany przepis rozciągnąć na wszelkie uprawnienia przysługujące im w procesie¹⁶.

Jeśli chodzi natomiast o świadka nie będącego pokrzywdzonym, to brak jest w tej mierze rozwiązania w przepisach kodeksu postępowania karnego. Propozycję rozwiązania powyższego problemu przedstawia Z. Martyniak. Zdaniem autora, należałoby wezwać na rozprawę

¹⁵ Bafia i in., *Kodeks postępowania...*, s. 219. Z badań aktowych przeprowadzonych przez Instytut Badania Prawa Sądowego przy Ministerstwie Sprawiedliwości wynika, że świadkowie nie zgłaszali wniosków o wyłączenie jawności rozprawy w trybie art. 166 § 2 k.p.k. (Patrz: *Świadek w procesie...*, s. 271).

¹⁶ Inaczej Z. Martyniak uważa, że przepis art. 42 § 2 k.p.k. dotyczy tylko tych praw świadka małoletniego lub ubezwłasnowolnionego, które wynikają z faktu pokrzywdzenia, a więc roszczeń uprawniających do występowania w roli strony (Z. Martyniak, [w:] *Świadek w procesie...*, s. 320).

przedstawicieli ustawowych lub osoby wykonujące faktyczną opiekę nad świadkiem małoletnim albo ubezwłasnowolnionym, a w przypadku osoby psychicznie niesprawnej, ale nie ubezwłasnowolnionej należałoby wezwać na rozprawę osobę, pod której stałą pieczę świadek pozostaje, w celu złożenia oświadczeń woli w kwestiach objętych art. 165 § 1, 166 § 1 i 2, 174 k.p.k. Stanowisko autora znalazło potwierdzenie w wypowiedziach respondentów — prawników praktyków. Z. Martyniak zaznacza jednocześnie, że proponowane rozwiązanie będzie wymagać odpowiednich zmian legislacyjnych¹⁷.

Przedstawiona przez autora propozycja rozwiązania poruszanego problemu niewątpliwie zmierza do zabezpieczenia realizacji uprawnień przyznanych świadkowi. Należy tu zaznaczyć, że jeśli chodzi o wyłączenie jawności rozprawy na czas złożenia zeznań, których treść mogłaby narazić na hańbę świadka lub osobę dla niego najbliższą, to brak żądania w tym zakresie ze strony świadka nie stoi na przeszkodzie podjęciu przez sąd decyzji o wyłączeniu jawności, gdy ujawnią się okoliczności wskazujące na niebezpieczeństwo narażenia na hańbę. Powodem uzasadniającym wyłączenie jawności tej części rozprawy będzie wzgląd na ważny interes prywatny. Mając do czynienia ze świadkiem, który ze względu na swój wiek lub stan (niesprawność psychiczna) nie może należycie chronić godności własnej lub osoby dla niego najbliższej, sąd z urzędu winien baczyć na to, aby tak rozumiany w tym wypadku interes prywatny nie doznał uszczerbku. Wymagają tego względy humanitaryzmu, dążenie do poszanowania ludzkiej godności.

6. Odrębnym zagadnieniem jest sprawa warunków przesłuchania małoletniego świadka. Czy przesłuchanie takie powinno odbyć się na publicznej rozprawie? Artykuł 308 § 3 k.p.k. mając na uwadze dobro nieletniego, stanowi o wyłączeniu jawności całości lub części rozprawy z powodu nieletności oskarżonego. Brak natomiast odpowiednika tego przepisu odnoszącego się do świadka.

W literaturze podkreśla się, że publiczność rozprawy wpływa niekorzystnie na zeznania dziecka, może je deformować. Zatem wzgląd na wykrycie prawdy przemawiałby za przesłuchaniem nieletniego świadka z wyłączeniem jawności rozprawy. Za takim wyjściem przemawia także i wzgląd na interes samego świadka; wystąpienie w takiej roli na publicznej rozprawie może odbić się niekorzystnie na psychice nieletniego świadka¹⁸. Mając na uwadze ten niekorzystny wpływ publicznego składania zeznań przez małoletniego świadka, ustawodawca wprowadził do kodeksu postępowania cywilnego przepis art. 576 § 2, który

¹⁷ *Ibidem*, s. 320.

¹⁸ J. Sokołowska, *Dziecko jako świadek*, Warszawa 1959, s. 120.

stanowi, że „wysłuchanie małoletniego w toku postępowania następuje poza salą posiedzeń sądowych, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze”. W świetle obowiązujących obecnie w postępowaniu karnym przepisów, możliwe jest wyłączenie jawności rozprawy na czas składania zeznań przez nieletniego świadka na podstawie kryterium ważnego interesu prywatnego. Względy wychowawcze nieletniego świadka mieszczą się bez wątpienia w kryterium ważnego interesu prywatnego, o którym mowa w art. 308 § 2 k.p.k. Niemniej jednak pożądane byłoby przyjęcie na gruncie postępowania karnego rozwiązania analogicznego do tego, jakie przewiduje art. 576 § 2 k.p.c. Waga zagadnienia wymaga uregulowania tego wprost w przepisie, tak jak to uczynił ustawodawca w odniesieniu do nieletniego oskarżonego.

7. Obowiązujący kodeks postępowania karnego utrzymał regułę tajności rozprawy w sprawach o zniesławienie, odnosząc ją także do kwalifikowanego typu tego przestępstwa — zniesławienia oszczerczego. Jedyne na żądanie oskarżyciela rozprawa odbywa się jawnie. Ustawodawca wyszedł z założenia, iż w tego typu sprawach wzgląd na dobre imię obywatela, który zwraca się do sądu o ochronę swej czci, wymaga wyłączenia jawności rozprawy. Rozpoznawanie tych spraw na jawnej rozprawie narażałoby pokrzywdzonego na ponowne publiczne powtarzanie zniesławiających zarzutów. Trzeba poza tym mieć na uwadze to, że kodeks karny nie przewiduje żadnych ograniczeń co do dowodzenia faktów z życia osobistego pomówionego, choćby nawet najbardziej intymnych. Przemawia to za wyłączeniem jawności w tych sprawach¹⁹.

Jednakże w określonych sytuacjach pokrzywdzony może być zainteresowany tym, aby na publicznej rozprawie uzyskać rehabilitację przez udowodnienie nieprawdziwości postawionego mu zarzutu zniesławiającego. Powyższy interes uwzględniła ustawodawca, nakazując na żądanie oskarżyciela przeprowadzić rozprawę jawnie. Żądanie takie może pochodzić od samego zainteresowanego (oskarżyciela prywatnego), a także od prokuratora w razie objęcia przez niego ścigania w sprawie o zniesławienie. Występując z powyższym żądaniem, prokurator winien mieć na uwadze wspomniany interes pokrzywdzonego, tzn. baczyć, aby publiczna rozprawa nie narażała na szwank dobrego imienia pokrzywdzonego.

8. Z wyłączeniem jawności przesłuchuje się świadków zwolnionych od obowiązku zachowania tajemnicy służbowej lub związanej z wyko-

¹⁹ W. Kulesza, *Zniesławienie i zniewaga. (Ochrona czci i godności osobistej człowieka w polskim prawie karnym — zagadnienia podstawowe)*, Warszawa 1984, s. 108.

nywaniem zawodu lub funkcji (art. 164). Dotyczy to także przesłuchania biegłego (art. 18 § 1 k.p.k.).

Pojęcie tajemnicy służbowej zostało określone w ustawie z 14 maja 1982 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej. Zgodnie z art. 3 ustawy, tajemnicą służbową jest wiadomość nie stanowiąca tajemnicy państwowej, z którą pracownik zapoznał się w związku z pełnieniem swoich obowiązków w państwowej, spółdzielczej lub społecznej jednostce organizacyjnej, a której ujawnienie może narazić na szkodę interes społeczny, uzasadniony interes tej jednostki organizacyjnej lub obywatela. Zachowanie tajemnicy służbowej obowiązuje każdego pracownika bez względu na zajmowane stanowisko, rodzaj i miejsce wykonywanej pracy oraz charakter stosunku pracy. Zachowanie tajemnicy obowiązuje zarówno w czasie trwania stosunku pracy, jak i po jego ustaniu.

Tajemnica służbowa wiąże jedynie pracownika; obejmuje także sporą liczbę tajemnic zawodowych²⁰.

Zatem tajemnica związana z wykonywaniem zawodu — czyli, jak to określa B. Kunicka-Michalska, „czysta tajemnica zawodowa”, a więc taka, która nie mieści się jednocześnie w pojęciu tajemnicy służbowej — obejmować będzie 3 grupy wiadomości poznanych w związku z wykonywaniem zawodu:

1) uzyskane nie w związku z pracą w jednostce organizacyjnej (np. z tytułu prywatnej praktyki lekarskiej);

2) uzyskane wprawdzie w związku z pracą w jednostce organizacyjnej, ale przez osobę nie będącą pracownikiem (np. zatrudnioną na podstawie umowy-zlecenia lub wykonującą jakieś zadania na podstawie umowy o dzieło);

3) uzyskane wprawdzie przez pracownika i w związku z pracą w jednostce organizacyjnej, ale tego rodzaju, że ich ujawnienie osobom nieuprawnionym nie może narazić na szkodę interesu społecznego, uzasadnionego interesu tej jednostki organizacyjnej lub obywatela.

Chodzi tu o informacje nie zamieszczone w ustalonym przez kierownika danej jednostki organizacyjnej wykazie rodzajów wiadomości stanowiących tajemnicę służbową, występujących w zakresie działania tej jednostki (art. 3 ust. 2 ustawy).

Te same 3 grupy wiadomości wymienić należy w odniesieniu do tajemnicy związanej z wykonywaniem funkcji, z tą jedynie różnicą, że poznano je nie w związku z czynnościami zawodowymi, lecz w związku z pełnioną funkcją.

Trzeba także pamiętać o tym, że w obecnych warunkach zarówno zawód, jak i funkcję wykonuje się przede wszystkim w jednostkach

²⁰ Kunicka-Michalska, *Ochrona tajemnicy...*, s. 168.

organizacyjnych. Tak więc zakresy pojęć tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu i tajemnicy służbowej zazębiają się, to samo dotyczy tajemnicy związanej z wykonywaniem funkcji. Jak podkreśla B. Kunicka-Michalska, odróżnienie, czy w danym wypadku chodzi o tajemnicę służbową „czysto zawodową”, czy „czysto funkcyjną” niejednokrotnie nasuwa trudności. Jednakże z punktu widzenia praktyki sądowej rozróżnienie to nie jest konieczne, bowiem skutki procesowe w wypadku powołania się przez świadka na jedną z tych tajemnic są takie same, jak i w wypadku powołania się na drugi rodzaj tajemnicy. Chodzi tu jedynie o znaczenie informacji mającej być ujawnioną²¹.

Obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej lub funkcyjnej może wynikać z wyraźnego przepisu zakazującego ujawniania określonych wiadomości, z powszechnie przyjętych zwyczajów lub zasad etyki²².

Uznając, iż ujawnienie określonych okoliczności objętych tajemnicą służbową, zawodową lub funkcyjną jest w danej sprawie niezbędne, sąd zwolni świadka od obowiązku zachowania tajemnicy. Przesłuchanie odbywa się wówczas z obligatoryjnym wyłączeniem jawności. Chodzi bowiem o to, aby chroniony tajemnicą interes nie został naruszony ponad niezbędną dla interesu wymiaru sprawiedliwości potrzebę.

9. Kierując się względami interesu oskarżonego nieletniego, ustawodawca pozwala sądowi wyłączyć jawność całości lub części rozprawy, jeśli nieletni odpowiada wspólnie z dorosłymi (art. 308 § 3 k.p.k.).

Wyłączenie jawności rozprawy jest w takim wypadku fakultatywne, natomiast w postępowaniu w sprawach nieletnich tajność rozprawy jest ustawową regułą (art. 45 i 53 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich), od której sąd może odstąpić, gdy jawność rozprawy jest uzasadniona ze względów wychowawczych²³.

Podejmując decyzję w kwestii wyłączenia jawności w wypadku, gdy jeden z oskarżonych jest nieletni, sąd powinien mieć na uwadze to, że publiczne rozpoznawanie sprawy może źle oddziaływać na niedojrzałą jeszcze psychikę nieletniego, rozbudzać w nim chęć pozowania, grania roli negatywnego bohatera, albo wywołać strach, treść utrudniając tym samym dokładne wyjaśnienie okoliczności sprawy. Poza tym chodzi o umożliwienie nieletniemu jak najszybszego powrotu do normalnych warunków życia w społeczeństwie, co mogłoby być utrudnione przez rozpoznawanie sprawy nieletniego z udziałem publiczności. Wszystkie te racje uzasadniają wyłączenie jawności rozprawy, gdy na

²¹ *Loc. cit.*

²² Szczegółowej analizy poglądów dotyczących powyższego zagadnienia dokonała Kunicka-Michalska, *Ochrona tajemnicy...*, s. 168–179.

²³ Ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 35, poz. 228).

ławie oskarżenia zasiada nieletni. Regułą funkcjonującą w praktyce sądu powinno być wyłączenie jawności przynajmniej tej części rozprawy, która dotyczy nieletniego, jeżeli oczywiście w danej sprawie można taką część wyodrębnić.

Natomiast przy nowelizacji przepisów procedury karnej pożądana byłaby zmiana przepisu art. 308 § 3 k.p.k. w kierunku przyjętym w art. 45 i 53 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Wzmogłoby to ochronę interesu nieletniego.

IV

Reasumując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że przewidziane w polskim procesie karnym ustawowe odstępstwa od reguły jawności rozprawy zmierzają do zabezpieczenia ochrony takich dóbr, jak:

- dobre obyczaje,
- spokój publiczny,
- ważny interes państwa,
- ważny interes prywatny,
- interesy społeczne chronione tajemnicą służbową, zawodową oraz funkcyjną,
- interes nieletniego.

Rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę polskiego w zakresie określenia powodów wyłączenia jawności rozprawy odpowiada postanowieniom art. 14 ust. 1. Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka, który stanowi, że „prasa i publiczność mogą być wykluczone z całości lub części rozprawy sądowej ze względu na moralność, porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w demokratycznym społeczeństwie, albo jeżeli interes życia prywatnego stron tego wymaga, albo w stopniu, w jakim sąd uzna to za bezwzględnie konieczne w szczególnych okolicznościach, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości”.

W obowiązującym prawie polskim obserwujemy z jednej strony tendencję do zawężania zakresu ograniczeń jawności, co przejawia się w uściśleniu kryteriów wyłączenia jawności, z drugiej zaś — rozszerzenie dóbr, ze względu na które ustawodawca przewiduje możliwość zamknięcia drzwi sali rozpraw. Chodzi tu przede wszystkim o interes prywatny.

Należy podkreślić, iż na potrzebę wyłączenia jawności rozprawy — z uwagi na ochronę interesu prywatnego osób uczestniczących w postępowaniu — wskazano także w rezolucji przyjętej przez uczestników

seminarium dotyczącego jawności w postępowaniu karnym, które odbyło się na zaproszenie austriackiej grupy krajowej A.I.D.P. w kwietniu 1985 r. w Wiedniu²⁴.

Wpłynęło do Redakcji
„Folia iuridica”
w maju 1986 r.

Katedra Postępowania Karnego
i Kryminalistyki UŁ

Barbara Wójcicka

LES FONDEMENTS DE L'EXCLUSION
DE LA PUBLICITÉ DES ACTIONS EN JUSTICE

L'article a été consacré à l'analyse des raisons de l'exclusion de la publicité des actions en justice dans le procès pénal polonais. L'auteur indique aussi les solutions acquises dans les systèmes des procès pénaux d'autres pays. Elle fait remarquer que quelques unes des raisons de l'exclusion de la publicité de l'action en justice se rencontrent partout. Il faut citer parmi elles: égard aux bonnes moeurs, — à l'intérêt de l'état, — à l'intérêt privé, — à l'intérêt des mineurs, — à l'ordre public.

Dans le travail, on a attiré l'attention sur le fait que, dans le cas où le législateur se sert d'un critère si général, qu'est la sécurité publique, surgit le danger de l'interpréter trop largement en pratique, ce qui peut entraîner l'exclusion de la publicité des actions en justice aussi en cas des circonstances immotivées.

La solution admise par le législateur polonais dans le domaine de la définition des raisons de l'exclusion de la publicité des actions en justice est conforme à l'article 14, point 1 des Pactes des Droits de l'Homme Internationaux.

²⁴ Tekst rezolucji w dyspozycji autorki (mpis).